

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕТ КЕШЕНІ: ТЕҢДЕСТІРІЛГЕН ТРАНСФОРМАЦИЯ СТРАТЕГИЯСЫ

MEAT SUBCOMPLEX OF KAZAKHSTAN: STRATEGY FOR BALANCED TRANSFORMATION

МЯСНОЙ ПОДКОМПЛЕКС КАЗАХСТАНА: СТРАТЕГИЯ СБАЛАНСИРОВАННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Ш.Д. ЖАЙЛАУБАЕВА^{1*}

Э.Ф.К., доцент

Е.И. КЕНДЮХ²

Э.Ф.Д.,

О.А. ЦАПОВА²

Э.Ф.К.

¹Шәкәрім университеті, Семей, Қазақстан

²М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл, Қазақстан,

*автордың электрондық поштасы: zhaylaubaeva.shynar@mail.ru

SH. ZHAILAUBAYEVA^{1*}

C.E.Sc., Associate Professor

Y. KENDYUKH²

Dr.E.Sc.

O. TSAPOVA²

C.E.Sc.

¹Shakarim University, Semey, Kazakhstan

²M. Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: zhaylaubaeva.shynar@mail.ru

Ш.Д. ЖАЙЛАУБАЕВА^{1*}

К.Э.Н., доцент

Е.И. КЕНДЮХ²

Д.Э.Н.

О.А. ЦАПОВА²

К.Э.Н.

¹Шәкәрім университет, Семей, Казахстан

²Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, Петропавловск, Казахстан

*электронная почта автора: zhaylaubaeva.shynar@mail.ru

Аңдатпа. **Мақсаты** – елдің ет кешенінің қазіргі жағдайын талдау, оның даму перспективаларын анықтау және оның одан әрі өсуін шектейтін факторларды анықтау. **Әдістер** – республиканың ет өнеркәсібіндегі қалыптасқан жағдайды зерттеу, болашақ бағдарларды белгілеу үшін талдамалық, ет өнімдерін өндіру, қайта өңдеу және тұтыну жөніндегі ресми деректерді өңдеу және түсіндіру кезінде статистикалық, отандық сектордың көрсеткіштерін шетелдік аналогтармен салыстыру үшін салыстырмалы, ет кластерін өндірістік, қайта өңдеу процестері мен өткізудің өзара байланысты буындарының жиынтығы ретінде қарау кезінде жүйелік, экономикалық - қорытындыларды негіздеу және ұсыныстарды тұжырымдау үшін. **Нәтижелер** – ет өнімдерін өндіру үшін маңызды ет сегментінің маңызы атап өтіледі. Оның тұрақты жұмыс істеуі негізгі бағыттар бойынша кешенді жұмыс есебінен қамтамасыз етілуі мүмкін. Ет саласы агроөнеркәсіптік кешеннің негізгі элементтерінің бірі ретінде халықты қажетті азық-түлікпен және экспорттық мүмкіндіктермен қамтамасыз ете отырып, мемлекеттің экономикасы мен азық-түлік қауіпсіздігі үшін стратегиялық құндылыққа ие. Ет индустриясының тиімділігін арттыру мәселелерінде интеграция мен кооперацияның рөлі көрсетілген. Ет шаруашылығын реттеуді жетілдіру және инновациялық жаңарту бойынша ұсыныстар тұжырымдалған. Нарық қатысушыларының жеткіліксіз интеграциясы, шикізат тұрақсыздығы және қосылған құны жоғары тауарлардың төмен үлесі болып қалатын негізгі шектеулерге, пәрменді құрылымдық өзгерістерге баса назар аударылды.

Технологиялық жаңғыртуға, цифрландыруға және кооперациялық байланыстарды күшейтуге негізделген стратегиялық бағдарланған модельге көшудің орындылығы көрсетілген. **Қорытындылар** - ұсынылған шараларды іске асыру Қазақстанның ет саласының жұмыс істеу тиімділігін арттыруға, оның бәсекелестік позициясын нығайтуға, тұтынудың физиологиялық нормаларына сәйкес құрылымы мен көлемдерінде ет саудасының өзіндік бәсекеге қабілетті жүйесін қалыптастыруға, сыртқы бизнес-көңістікте отандық өнімнің қатысуын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Abstract. *The objective* is to analyze the current state of the country's meat subcomplex, determine its development prospects, and identify factors limiting its further growth. *Methods* include analytical methods for studying the current situation in the republic's meat industry and identifying future guidelines; statistical methods for processing and interpreting official data on production, processing, and consumption of meat products; comparative methods for comparing domestic sector indicators with foreign analogues; a systems approach to consider the meat cluster as a set of interconnected elements of production, processing, and sales; and an economic analysis method to substantiate conclusions and formulate recommendations. *Results* – the importance of the meat product segment, which is essential for the production of meat products, is noted. Its sustainable functioning can be ensured through comprehensive work in key areas. The meat sector, as one of the key elements of the agro-industrial complex, has strategic value for the economy and food security of the state, providing the population with essential food products and export opportunities. The role of integration and cooperation in enhancing the effectiveness of the meat industry is highlighted. Proposals for improving regulation and innovative modernization of the meat sector are formulated. Emphasis is placed on key constraints to effective structural transformation, including insufficient integration of market participants, raw material instability, and a low share of high value-added products. The expediency of transitioning to a strategically oriented model based on technological modernization, digitalization, and strengthening cooperative links is demonstrated. *Conclusions* – the implementation of the proposed measures will increase the efficiency of the meat industry in Kazakhstan, strengthen its competitive position, form a competitive domestic meat trade system in structure and volume in accordance with physiological consumption standards, and expand the presence of domestic products in the international business environment.

Аннотация. *Цель* – анализ современного состояния мясного подкомплекса страны, определение перспектив его развития и выявление факторов, ограничивающих его дальнейший рост. *Методы* – аналитический для исследования сложившейся ситуации в мясной промышленности республики, установления будущих ориентиров, статистический – при обработке и интерпретации официальных данных по производству, переработке и потреблению мясной продукции, сравнительный – для сопоставления показателей отечественного сектора с зарубежными аналогами, системный – при рассмотрении мясного кластера как совокупности взаимосвязанных звеньев производственного, перерабатывающего процессов и сбыта, экономико-логический – для обоснования выводов и формулирования рекомендаций. *Результаты* – отмечается значение мясопродуктового сегмента – важного для изготовления мясных продуктов. Его устойчивое функционирование может быть обеспечено за счет комплексной работы по основным направлениям. Мясная сфера, как один из ключевых элементов агропромышленного комплекса имеет стратегическую ценность для экономики и продовольственной безопасности государства, обеспечивая население необходимыми продуктами питания и экспортные возможности. Обозначена роль интеграции и кооперации в вопросах повышения результативности мясной индустрии. Сформулированы предложения по совершенствованию регулирования и инновационному обновлению мясного хозяйства. Сделан акцент на основных ограничениях, действенных структурных преобразований, которыми остаются недостаточная интеграция участников рынка, сырьевая нестабильность и низкая доля товаров с высокой добавленной стоимостью. Показана целесообразность перехода к стратегически ориентированной модели, основанной на технологической модернизации, цифровизации и усилении кооперационных связей. *Выводы* – реализация предложенных мер позволит повысить эффективность функционирования мясной отрасли Казахстана, укрепить ее конкурентные позиции, сформировать собственную конкурентоспособную систему мясной торговли в структуре и объемах в соответствии с физиологическими нормами потребления, расширить присутствие отечественной продукции на внешнем бизнес-пространстве.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, ет саласы, ет өндірісі, қайта өңдеу кәсіпорындары, инновациялық технологиялар, технологиялық жаңғырту, кооперациялық байланыстар.

Keywords: agro-industrial complex, meat industry, meat production, processing enterprises, innovative technologies, technological modernization, cooperative links.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, мясная отрасль, производство мяса, перерабатывающие предприятия, инновационные технологии, технологическая модернизация, кооперационные связи.

Мақала түсті: 17.01.2026. Сараптамадан кейін мақұлданған: 10.03.2026. Қабылданды: 18.03.2026

Кіріспе

Ет кіші кешені азық-түлік қауіпсіздігін, ауылдық аумақтардың орнықты дамуын және елдің әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқара отырып, Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің негізгі элементтерінің бірі болыптабылады. Оның жұмыс істеуі халықтың сапалы және қолжетімді ет өнімдерімен қамтамасыз етілу деңгейіне, ауылдық жерлерде жұмыспен қамтуды қалыптастыруға, сондай-ақ экономиканың аралас салаларын дамытуға тікелей әсер етеді.

Әлемдік азық-түлік жүйесінің трансформациясы, жаһандық бәсекелестіктің күшеюі және азық-түлік өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігіне қойылатын талаптардың өсуі жағдайында ет кіші кешенінің тұрақты дамуы мәселелері ерекше өзекті болып отыр. Шикізат бағасының өзгеруіне, логистикалық тізбектердің өзгеруіне, климаттық факторларға және тұтынушылық сұраныстың динамикасына байланысты заманауи сын-қатерлер саланы басқару мен дамытудың қолданыстағы тәсілдерін қайта қарауды талап етеді.

Қазақстанның ет кіші кешені бірқатар құрылымдық және институционалдық шектеулерге тап болады. Олардың қатарына өндірістік базаның бөлшектенуі, шаруашылық жүргізудің ұсақ тауарлық нысандарының басым болуы, өңдеу кәсіпорындарын технологиялық жарақтандырудың жеткіліксіз деңгейі, сондай-ақ импорттық ет өнімдері мен шикізатқа тәуелділіктің сақталуы жатады. Аталған факторлар өнімділіктің өсуін тежейді, қосылған құны жоғары өнім шығаруды шектейді және отандық өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді.

Қазіргі жағдайда экономикалық тиімділіктің, әлеуметтік жауапкершіліктің және табиғи ресурстарды ұтымды пайдаланудың теңгерімді үйлесіміне бағытталған ет кіші кешенінің тұрақты даму стратегиясын қалыптастыру ерекше маңызға ие. Саланың орнықты дамуы өндіріс көлемінің өсуін ғана емес, сонымен қатар өнім сапасын арттыруды, инновациялық және цифрлық технологияларды енгізуді, өндірістік-өткізу

тізбегіне қатысушылар арасындағы интеграциялық байланыстарды дамытуды және т.б. көздейді.

Жаһандану және сыртқы экономикалық байланыстардың кеңеюі жағдайында ет қосалқы кешенінің экспорттық өсудің және экономиканың аграрлық секторын әртараптандырудың әлеуетті көзі ретіндегі рөлі артып келеді. Бұл негізінен саланың ішкі бағытынан стратегиялық және ұзақ мерзімді жоспарлауға көшуді талап етеді.

Осылайша, Қазақстанның еткіші кешенінің орнықты дамуының стратегиялық бағыттарын зерттеу өзекті болып табылады, оның шешімі саланың жұмыс істеуінің тиімді моделін қалыптастыруға, оның ішкі және халықаралық нарықтардағы ұстанымдарын нығайтуға ықпал етеді.

Әдебиетке шолу

Соңғы жылдардағы ғылыми зерттеулерде ет кешені агроөнеркәсіптік кешеннің азық-түлік қауіпсіздігіне және ауылдық аумақтардың тұрақты дамуына айтарлықтай әсер ететін негізгі элементтерінің бірі ретінде қарастырылады (Қалпақпаева Ж.М., Сауранова М.М., Саханова Г.Б.) [1].

Ет өнімдерін өндіру, өңдеу және өткізу құрылымын талдауға, сондай-ақ саланың жұмыс істеу тиімділігін шектейтін факторларды анықтауға көп көңіл бөлінеді. Қазақстанның ет нарығы өнімнің жекелеген түрлерін, ең алдымен сиыр еті мен құс мяса өндірудің оң динамикасымен сипатталады, алайда өндірістің жоғары фрагменттілігі және ұсақ шаруашылықтарға тәуелділігі сақталуда, бұл өнімнің стандартталуына және терең өңдеу деңгейіне теріс әсер етеді. Осыған байланысты саланы дамытудың неғұрлым интеграцияланған моделіне көшу қажеттілігі атап өтіледі.

Бірқатар ғылыми басылымдарда ет өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігі мәселелеріне баса назар аударылады. Инвестициялық белсенділіктің төмендігі, өндірістік қорлардың тозуының жоғары деңгейі және заманауи технологияларға қолжетімділіктің шектелуі ет кіші кешенінің дамуын және оның экспорттық әлеуетін іске асыруды айтарлықтай тежейтіні көрсетілген.

Зерттеудің жеке блогы ет өңдеу саласын дамытудың инвестициялық аспектіле-

ріне арналған. Олар қайта өңдеу қуаттарының жеткіліксіз жүктелуі және ауыл шаруашылығы өндірушілері мен қайта өңдеу кәсіпорындары арасындағы кооперациялық байланыстардың нашар дамуы қосылған құны жоғары өнім шығаруды шектейтінін атап көрсетеді. Осыған байланысты интеграцияланған құрылымдарды қалыптастырудың орындылығы негізделеді (Shi Y., Wang F.) [2], (Акимбекова Г.У., Никитина Г.А.) [3].

Ет қосалқы кешенінің тұрақты дамуының аймақтық ерекшеліктері кластерлік тәсіл призмасы арқылы қарастырылады. Ет кластерлерін қалыптастыру шикізат базасын неғұрлым тиімді пайдалануға, шығындарды азайтуға және ішкі және сыртқы нарықтарда ет өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететіні атап өтілді.

Отандық және шетелдік тәжірибені жинақтайтын жұмыстарда инновациялық технологияларды енгізу, процестерді цифрландыру және саланы орнықты даму талаптарына бейімдеу қажеттілігі атап өтіледі (Srivastava P., Ansari H., Alrasheedi M. et al.) [4], (Xu W., He Y., Li J. et al.) [5]. Бұл шаралар жаһандану және бәсекелестіктің күшеюі жағдайында ұлттық ет кіші кешенінің позицияларын нығайтуға ықпал ететіні көрсетілген.

Тұтастай алғанда, ғылыми дереккөздерді талдау Қазақстанның ет кіші кешенінің орнықты дамуы мемлекеттік қолдауды, технологиялық жаңғыртуға инвестицияларды, интеграциялық процестерді дамытуды және ұзақ мерзімді стратегиялық мақсаттарға бағдарлауды қамтитын кешенді тәсілді талап ететінін айғақтайды (Айбоссынова Д.А., Нассырова А.М., Сулейманов Р.Е.) [6]. (Ахметова К.А., Тержанова А.Ж., Ахметова А.А.) [7].

Материалдары мен әдістері

Мақаланы дайындау барысында зерттеудің теориялық, аналитикалық және эмпирикалық әдістерінің кешені қолданылды. Зерттеудің ақпараттық базасын Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық деректері, Қазақстан Республикасы

Ауыл шаруашылығы министрлігінің материалдары, сондай-ақ бейінді ведомстволар мен салалық ұйымдардың 2021-2025 жылдардағы Талдамалық есептері құрады.

Зерттеудің теориялық негізі ретінде отандық және шетелдік ғалымдардың агроөнеркәсіптік кешенді, ет кешенін дамыту, тұрақты даму және азық-түлік қауіпсіздігі мәселелеріне арналған еңбектері қолданылды. Ғылыми тәсілдерді жалпылау үшін ғылыми жарияланымдарды талдау, синтездеу, жүйелеу және салыстырмалы шолу әдістері қолданылды.

Ет қосалқы кешенінің жай-күйі мен даму динамикасын талдау статистикалық әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылды. Саланың негізгі тенденциялары мен проблемаларын анықтау үшін экономикалық талдау және сараптамалық бағалау әдістері қолданылды.

Қорытындылар мен ұсыныстарды қалыптастыру кезінде ет кешенін өзара байланыстардың жиынтығы ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін жүйелік және құрылымдық-функционалдық тәсіл қолданылды. Болжамдық және сценарийлік талдау элементтері де қолданылды.

Нәтижелер

Қазақстанның ет нарығы елдің азық-түлік сегменттері арасында жетекші орынға ие. Республиканың ет кіші кешенінің даму деңгейі мен жұмыс істеуінің негізгі үрдістері Мемлекеттік азық-түлік стратегиясын іске асырумен және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етумен тығыз байланысты. Қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында бұл мәселелер ерекше өзектілікке ие болады, бұл олардың елдің агроөнеркәсіптік кешенін тұрақты дамыту үшін маңыздылығын күшейтеді.

2021-2025 жылдардағы статистикалық деректерді талдау Қазақстан Республикасының мал шаруашылығы секторындағы құрылымдық өзгерістер туралы куәландырады, олар жекелеген жылдары төмендеуімен де, кейіннен ауыл шаруашылығы жануарлары мен құстардың көптеген түрлері бойынша мал басының қалпына келуімен де сипатталады (1 кесте).

1 кесте – Қазақстан Республикасындағы мал мен құс басы, мың бас

Көрсеткіштер	Жыл				
	2021	2022	2023	2024	2025
Ірі қара мал	8 192,4	6 536,3	6 616,8	7976,7	8167,2
Қой және ешкі	20 876,8	18 843,0	18 667,4	20224,0	20550,6
Жылқы	3 489,8	3 790,2	3 851,2	4353,0	4595,6
шошқа	816,7	776,1	509,8	479,7	474,7

Құс	47 884,7	45 653,1	44 174,2	45481,9	48619,9
Түйе	243,4	253,7	264,9	280,5	294,0
Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау...) [8] мәліметтері негізінде авторлармен құрастырылды					

2021 жылы ірі қара малдың саны ең жоғары мәнге жетті – 8 192,4 мың бас, содан кейін 2022 жылы 6 536,3 мың басқа дейін күрт төмендеу байқалды. 2023-2025 жылдары тұрақты өсу үрдісі тіркелді, ал 2025 жылға қарай ІҚМ саны 8 167,2 мың басқа дейін өсті, бұл саланың қалпына келгенін және мемлекеттік қолдау шараларының тиімділігін арттырғанын көрсетеді.

Талданатын кезеңде қой мен ешкі басы ұқсас динамикамен сипатталады: 2022-2023 жылдары 18 667,4 мың басқа дейін төмендегеннен кейін, 2024-2025жж. 20 550,6 мың басқа дейін өсу байқалады. Бұл оның табиғи-климаттық жағдайларға жоғары бейімделуіне және қой шаруашылығы өнімдеріне тұрақты сұранысына байланысты осы кіші саланың тұрақтануын көрсетеді.

Жылқылардың саны қарастырылып отырған кезең ішінде тұрақты және үздіксіз өсуді көрсетеді – 2021 жылы 3 489,8 мың бастан 2025 жылы 4 595,6 мың басқа дейін. Бұл үрдіс мал шаруашылығының дәстүрлі түрлерінің жандануын және жылқы шаруашылығы өнімдерінің нарығының кеңеюін көрсетеді.

Сонымен қатар, шошқалардың саны айқын теріс динамикаға ие. 2021-2025 жылдар кезеңінде шошқалардың саны 816,7 мың бастан 474,7 мың басқа дейін қысқарды, бұл шошқа шаруашылығының экономикалық тартымдылығының төмендегенін

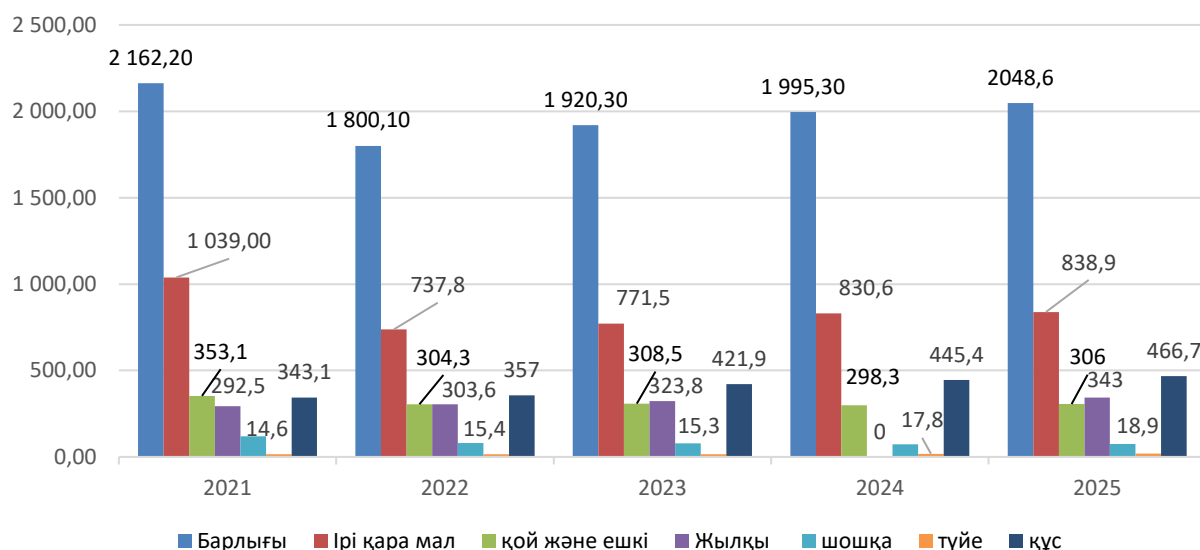
және осы кіші салада проблемалардың бар екенін көрсетеді.

Құстардың саны мал шаруашылығының ең жоғары және экономикалық маңызды позицияларының бірі болып қала береді. 2022-2023 жылдары төмендегеніне қарамастан, 2024-2025 жылдары мал басының өсуі байқалады, 2025 жылы 48 619,9 мың басқа жетті, бұл елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі құс шаруашылығының шешуші рөлін растайды.

Түйе саны тұрақты оң динамикамен сипатталады: 2021 жылы 243,4 мың бастан 2025 жылы 294,0 мың басқа дейін. Бұл көрсеткіштің өсуі мал шаруашылығының мамандандырылған бағыттарының кеңеюін және экономикалық перспективалы сала ретінде түйе шаруашылығына қызығушылықтың артуын көрсетеді.

Тұтастай алғанда, талдау нәтижелері Қазақстан Республикасының мал шаруашылығы секторы 2021-2025 жылдары қазіргі жағдайда өндірістің тұрақтылығын арттыруды талап ететін қалпына келтіру және құрылымдық трансформация кезеңінен өтіп жатқанын көрсетеді.

Мал мен құс санының өзгеруі тірі салмақтағы мал мен құс өндірісіне әсер етті. Мәселен, тірі салмақтағы мал мен құс өндірісінің жиынтық көлемі 2022 жылы 2021 жылмен салыстырғанда 362,1 мың тоннаға айтарлықтай қысқарды (1 сурет).

Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау...) [8] мәліметтері негізінде авторлармен құрастырылды

1 сурет – тірі салмақтағы мал мен құс өндірісі, мың тонна

Кейінгі жылдары өнім шығарудың біртіндеп қалпына келуі байқалады: 2023 жылы өндіріс көлемі 1 905,4 мың тоннаны, 2024 жылы – 1 983,6 мың тоннаны құрады, ал 2025 жылға қарай талданатын кезеңнің басталу мәніне жақындап, 2 048,6 мың тоннаға жетті.

2022 жылы өндірістің жалпы төмендеуіне ең үлкен үлес ірі қара мал өнімін шығаруды қысқартты, оның көлемі 2021 жылғы 1 039,0 мың тоннадан 2022 жылы 737,8 мың тоннаға дейін, яғни 29%-дан астамға азайды. 2023-2025 жылдары ІҚМ өндірісінің кейінгі өсуіне қарамастан (2025 жылы 838,9 мың тоннаға дейін), бұл көрсеткіш 2021 жылғы деңгейге жеткен жоқ.

Жалпы қой және ешкі шаруашылығы өнімдерін өндіру салыстырмалы тұрақтылықпен сипатталады. 2021 жылы 356,0 мың тоннадан 2022 жылы 304,3 мың тоннаға дейін төмендегеннен кейін, кейінгі жылдары көлемдер 302,5 – 306,0 мың тонна шегінде ауытқып отырды, бұл осы кіші саланың қолайсыз сыртқы әсерлерге тұрақтылығын және оның мал шаруашылығы өндірісінің құрылымындағы маңыздылығын сақтауды айғақтайды.

Сонымен қатар, жылқы шаруашылығы өнімдерін шығару талданып отырған кезең ішінде тұрақты оң динамиканы көрсетеді: 2021 жылы 292,5 мың тоннадан 2025 жылы 343,0 мың тоннаға дейін, бұл осы салада неғұрлым серпінді дамып келе жатқан бағыттардың бірі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Теріс динамика шошқа шаруашылығы сегментінде сақталады, онда өндіріс көлемі дәйекті түрде қысқарады – 2021 жылғы

119,7 мың тоннадан 2025 жылы 75,1 мың тоннаға дейін, бұл экономикалық тиімділіктің төмендеуімен және өндірістік ресурстардың шектелуімен байланысты саланың проблемаларын көрсетеді.

Мал шаруашылығы өндірісінің құрылымында тірі салмақтағы өндіріс көлемінің тұрақты өсуімен сипатталатын құс шаруашылығы ерекше орын алады. Қарастырылып отырған кезеңде өнім шығару 2021 жылғы 343,1 мың тоннадан 2025 жылы 466,7 мың тоннаға дейін ұлғайды. Бұл құс шаруашылықтарының өнімділігінің артуын және ішкі нарықты ет өнімдерімен қамтамасыз етудегі сектордың рөлін күшейтуді көрсетеді.

Тірі салмақтағы мал мен құс өндірісі ет өнімдерін қайта өңдеуді дамытудың шешуші факторы болып табылады, өйткені бұл ет өңдеу кәсіпорындарын шикізатпен қамтамасыз етудің негізін құрайтын сою көлемі. Тірі салмақтағы өндірістің ұлғаюы өңдеу көлемінің өсуіне, қуаттардың жүктемесінің артуына және дайын ет өнімдерін шығарудың кеңеюіне ықпал етеді. Мал мен құс өндірісінің қысқаруы жағдайында өңдеу секторы шикізат тапшылығына тап болады, бұл оның дамуын тежейді және жұмыс істеу тиімділігін төмендетеді.

2 кестенің деректері 2025 жылы (қаңтар-қараша) 441,9 мың тонна ет және тағамдық қосалқы өнімдер өндірілгенін көрсетеді, бұл 2021 жылғы көрсеткіштерден 102,9 мың тоннаға артық.

Қазақстан Республикасында ет өнімдерінің негізгі түрлерінің 2021-2025 жылдардағы өндіріс динамикасын талдау ет саласы дамуының оң үрдістерін және өндірістік әлеуетті біртіндеп арттыруды айғақтайды.

2 кесте – Қазақстан Республикасында ет өнімдерінің негізгі түрлерін өндіру, мың тонна

Көрсеткіштер	2021ж	2022ж.	2023ж	2024ж.	2025ж. қаңтар- қараша
Ет және тағамдық қосымша өнімдері	339,0	350,9	408,3	441,9	405,5
Еттен жасалған консервілер	5,9	6,4	5,8	6,4	8,4
Шұжықтар және осыған ұқсас еттен, етті қосымша өнімдерден немесе жануарлар қанынан жасалған өнімдер	63,2	66,7	68,6	74,0	71,7
Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау...) [8] мәліметтері негізінде авторлармен құрастырылды					

Қазақстан Республикасында ет өнімдерінің негізгі түрлерінің 2021-2025 жылдардағы өндіріс динамикасын талдау ет саласы дамуының оң үрдістерін және өндірістік әлеуетті біртіндеп арттыруды айғақтайды.

Ет және тағамдық қосалқы өнімдерді өндіру көлемі 2021 жылғы 339,0 мың тоннадан 2024 жылы 441,9 мың тоннаға дейін ұлғайды, бұл 102,9 мың тоннаға немесе

30,4%-ға өсуге сәйкес келеді. Ең елеулі өсім 2023 жылы, өндіріс көлемі өткен жылмен салыстырғанда 57,4 мың тоннаға ұлғайған кезде тіркелді, бұл шикізат базасының кеңеюіне және ауыл шаруашылығы жануарлары санының өсуіне байланысты. 2025 жылы қаңтар-қараша айларында көлемі 405,5 мың тоннаны құрады, бұл 2024 жылғы деңгейден төмен, алайда бұл төмендеу

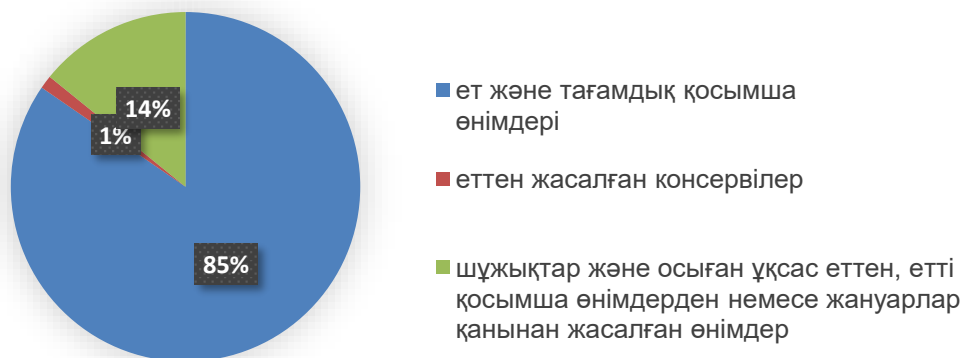
техникалық сипатқа ие және есепті кезеңнің толық болмауына байланысты.

Қарастырылып отырған кезеңде ет консервілерінің өндірісі тұрақсыз динамикамен сипатталады. 2021 жылы бұл көрсеткіш 5,9 мың тоннаны құрады, 2022 жылы 6,4 мың тоннаға дейін өсті, алайда 2023 жылы 5,8 мың тоннаға дейін қысқарды. 2024 жылы өндіріс көлемі тағы да 6,4 мың тоннаға жетті. 2025 жылы 11 айда 8,4 мың тонна ет консервілері өндірілген кезде айтарлықтай өсім байқалады, бұл өткен жылдың деңгейінен 31,3%-ға артық. Бұл үрдіс терең қайта өңдеу өнімдеріне сұраныстың өсуін және қайта өңдеу қуаттылықтарының кеңеюін көрсетуі мүмкін.

Шұжық өнімдері мен соған ұқсас ет өнімдерін өндіру 2021-2024 жылдары тұрақты өсімді көрсетеді. Мәселен, өндіріс

көлемі 2021 жылы 63,2 мың тоннадан 2024 жылы 74,0 мың тоннаға дейін ұлғайды, бұл 17,1% өсімге сәйкес келеді. Ең елеулі өсім 2024 жылы байқалды, өндіріс 2023 жылмен салыстырғанда 5,4 мың тоннаға ұлғайған кезде 2025 жылы қаңтар-қараша айларында көлемі 71,7 мың тоннаны құрады, бұл 2024 жылғы деңгейден төмен, бұл да жылдық деректердің толық жағдайымен түсіндіріледі. 2024 жылға арналған өндірістің құрылымдық талдауы көрсеткендей, ет пен жеуге жарамды жанама өнімдер жалпы көлемнің шамамен 85%, шұжық өнімдері – шамамен 14%, ет консервілері – шамамен 1% құрайды (2 сурет).

Бұл бастапқы өңдеудің басымдылығын және жоғары қосылған құны бар өнімдер сегментінің жеткіліксіз дамуын көрсетеді.

Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау...) [8] мәліметтері негізінде авторлармен құрастырылды

2 сурет – 2024 жылы Қазақстан Республикасындағы ет өнімдерінің негізгі түрлері өндірісінің құрылымы, %

Ет өнімдерінің ассортиментін кеңейту және сапасын арттыру үшін ет өндіру мен өңдеу арасындағы кооперация мен интеграцияны дамыту, сондай-ақ пайданы бөлудің әділ және оңтайлы пропорциясын орнату арқылы барлық қатысушылардың қызығушылығын ынталандыру маңызды. Бұл мәселелерді шешуге ауыл шаруашылығы саласына инвестиция тарту, оны тиімді пайдалану ықпал етеді (Найзабекова А., Кучукова Н.) [9].

Тұтастай алғанда, алынған талдау нәтижелері Қазақстан Республикасының ет саласын дамытуда оң өзгерістердің бар екендігін куәландырады. Соңғы жылдары ет өнімдерінің жекелеген түрлерін өндіру көлемінің ұлғаюы, сондай-ақ саланың шикізат базасының біртіндеп нығаюы байқалады. Мемлекет пен жеке сектор тарапынан етті мал шаруашылығын жаңғырту және қайта өңдеу мәселелеріне қызығушылықтың артуы байқалады. Мемлекеттік қолдаудың іске асырылып жатқан ша-

ралары ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер мен қайта өңдеу кәсіпорындарының қызметін тұрақтандыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, жүргізілген зерттеу қол жеткізілген нәтижелер саланың тұрақты және бәсекеге қабілетті даму моделіне көшуін әлі толық қамтамасыз етпейтінін көрсетеді. Ет шикізатын терең өңдеудің жеткіліксіз деңгейі маңызды мәселе болып қала береді, бұл қосылған құны жоғары өнімді қалыптастыру мүмкіндігін шектейді. Шығарылатын ет өнімдерінің ассортименті негізінен негізгі түрлерге бағытталған, ал өңделген және дайын өнімдер сегменті белсенді дамымайды.

Ет өңдеу кәсіпорындарының технологиялық жағдайына ерекше назар аудару қажет, олардың едәуір бөлігі моральдық және физикалық тұрғыдан ескірген жабдықтар негізінде жұмыс істейді. Бұл өндірістік процестердің тиімділігін төмендетеді және өнімнің сапасы мен қауіпсіздігінің заманауи стандарттарын енгізуді шектейді.

Автоматтандыру мен цифрландырудың жеткіліксіз деңгейі де еңбек өнімділігінің өсуін тежейді.

Осыған байланысты дайын өнім ассортиментін кеңейтуге және оның тұтынушылық құндылығын арттыруға бағытталған етті терең өңдеуді одан әрі ынталандыру өзекті міндет болып табылады. Кәсіпорындарды технологиялық жаңарту, инновациялық шешімдерді енгізу және өндірушілер мен қайта өңдеушілер арасындағы кооперацияны дамыту өнімнің қосылған құнын арттыруға мүмкіндік береді. Аталған бағыттарды іске асыру ет саласының ішкі және сыртқы нарықтардағы бәсекелестік позицияларын нығайтуға ықпал ететін болады. Бұл Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасының басым мақсаттарының бірі болып табылады (Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік...) [10].

Талқылау

Ет кіші кешені елдің азық-түлік қауіпсіздігін, жұмыс орындарын қалыптастыруды, ауылдық аумақтарды дамытуды және халықты ет өнімдерімен қамтамасыз ете отырып, Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің стратегиялық маңызды секторы болып табылады.

Оң өзгерістерге қарамастан, сала әлі де ресурстар тапшылығын, жоғары шығындарды және импортталған ет өнімдеріне тәуелділікті сезінуде. Шағын шаруашылықтардың үстемдігі және өндірістің бытыраңқы сипаты шикізатты терең өңдеудің заманауи әдістерін енгізуді қиындатады. Нәтижесінде өңдеу кәсіпорындары шикізаттың тұрақсыз және гетерогенді жеткізілімдерімен бетпебет келеді. Бұл қосылған құны жоғары өнімді шығару мүмкіндігін шектейді. Нәтижесінде нарықта ұсынылған ет өнімдерінің әртүрлілігі жеткіліксіз. Өңірлік экономиканың қарқынды дамуы осы мәселелерді шешуге ықпал етеді (LatifA., KarimA., SugiantoS. et al.) [11].

Қазіргі заманғы сын-тегеуріндер нарық қатысушыларының интеграциясын, баға белгілеуді, технологиялық инвестицияларды жетілдіруді және мемлекеттік қолдауды талап етеді. Саланың тұрақты дамуы экономикалық құралдармен, заманауи басқарумен және мемлекеттік реттеумен қамтамасыз етіледі. Ішкі нарыққа бағдарланғанына қарамастан, жаһандану стратегиялық жоспарлауды және баға, логистикалық және сыртқы сауда өзгерістеріне бейімделуді талап етеді.

Саланы дамытудың басымдығы – технологиялық жаңарту, процестерді цифрландыру, тізбектің барлық буындарының өзара іс-қимылын нығайту және өнімді сыртқы нарықтарға белсенді жылжыту (Echegaray N.,

Hassoun A., Jagtap S. et al.) [12], (Bachev H.) [13], (Ушачев И.Г., Колесников А.В., Маслов В.В.) [14]. Бұл шараларды іске асыру қосылған құнды арттырады, ассортиментті кеңейтеді және саланың ішкі және сыртқы нарықтардағы позициясын нығайтады. Бұл өз кезегінде елдің азық-түлік қауіпсіздігі мәселесін шешуге ықпал етеді (Jafarvand E., Abdollahi Z., Edalati S. et al.) [15].

Қорытынды

Жүргізілген талдау негізінде Қазақстанның ет саласын одан әрі дамыту үшін мынадай тұжырымдар мен ұсынымдар тұжырымдалған:

1. Шикізатты тұрақты жеткізу, өнім сапасын арттыру және саланың бәсекелестік позицияларын нығайту үшін интеграциялық процестерді дамыту.

2. Халықаралық сапа стандарттарын сақтай отырып, өнімнің экспорттық әлеуетін кеңейту.

3. Қызметтің тиімділігін арттыру мақсатында басқару мен өндірістік процестерді жетілдіру.

4. Қосылған құнды арттыруға баса назар аудары отырып, ет өнімдерін әртараптандыру.

5. Мамандардың біліктілігін арттыру және инновациялық технологияларды енгізу.

Авторлар үлесі: Жайлаубаева Шынар Далел қызы: зерттеудің мақсаттары мен міндеттерін қою, деректерді Талдамалық өңдеу және мақаланың қорытынды нұсқасын дайындау; Кендюх Евгений Иванович: бастапқы ақпаратты жинау, жүйелеу және талдау, зерттеудің негізгі қорытындыларын қалыптастыру; Цапова Ольга Александровна: деректерді өңдеу және тексеру, мәтінді дайындау, материалдың ғылыми талаптарға сәйкестігін қамтамасыз ету.

Мүдделер қақтығысы: авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Қалпақпаева, Ж.М. Етті қайта өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторлары / Ж.М. Қалпақпаева, М.М. Сауранова, Г.Б. Саханова // Проблемы агрорынка. – 2022. – №1. – Б.128-135. <https://doi.org/10.46666/2022-1.2708-9991.15>

[2] Shi, Y. Agricultural Supply Chain Coordination under Weather-Related Uncertain Yield / Y. Shi, F. Wang // Sustainability. – 2022. – Vol.14. – №9. – P.1–12. <https://doi.org/10.3390/su14095271>

[3] Акимбекова, Г.У. Приоритетные направления развития агропромышленного комплекса Казахстана / Г.У. Акимбекова, Г.А. Никитина // Проблемы агрорынка. – 2020. – № 4. – С.13-23. <https://doi.org/10.46666/2020-4-2708-9991.01>

[4] Srivastava, P. Leveraging Supply Chain Collaboration with Digital Technologies for Supply Chain Performance: An Empirical Investigation of Indian Meat Industries / P. Srivastava, H. Ansari, M. Alrasheedi, R. Sharma // *International Journal of Food Science & Technology*. – 2024. – Vol.59. – №5. – P.3514–3522. <https://doi.org/10.1111/ijfs.17052>

[5] Xu, W. Robotization and Intelligent Digital Systems in the Meat Cutting Industry: From the Perspectives of Robotic Cutting, Perception, and Digital Development / W. Xu, Y. He, J. Li, J. Zhou, E. Xu, W. Wang, D. Liu // *Trends in Food Science & Technology*. – 2023. – Vol.131. – P.234–251. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2023.03.018>

[6] Айбоссынова, Д.А. Инвестиции в мясоперерабатывающую промышленность – фактор роста конкурентоспособности аграрного сектора Казахстана / Д.А. Айбоссынова, А.М. Насырова, Р.Е. Сулейманов // *Экономическая серия Вестника ЕНУ им. Л.Н. Гумилёва*. – 2021. – N1. – С.8-19.

[7] Ахметова, К.А. Государственное регулирование аграрного сектора Казахстана / К.А. Ахметова, А.Ж. Тержанова, А.А. Ахметова // *Проблемы агропродовольствия*. – 2020. – N3. – С.60-66. <https://doi.org/10.46666/2020.2708-9991.07>

[8] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы [Электрондық ресурс]. – 2025. – URL: <https://www.stat.gov.kz/> (қаралған күні: 08.12.2025).

[9] Найзабекова, А. Инвестиция как ключевой драйвер развития сельского хозяйства Казахстана / А. Найзабекова, Н. Кучукова // *Вестник Казахского экономического университета*. – 2022. – Т. 67. – N 4. – С. 35–41. <https://doi.org/10.52445/bkeu.2022.67.4.006>

[10] Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.zakon.uchet.kz/rus/docs/P2100000960> (дата обращения 08.12.2025).

[11] Latif, A. Evaluation of the spatial planning in agropolitan area development in Nagan Raya Regency, Indonesia/ A. Latif, A. Karim., S.Sugianto, M. R.Rusdi // *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*. – 2022. – Vol. 10. – Issue 2. – P.219-34. https://doi.org/10.14246/irpsd.10.2_219

[12] Echegaray, N. Meat 4.0: Principles and Applications of Industry 4.0 Technologies in the Meat Industry / N. Echegaray, A. Hassoun, S. Jagtap, M. Tetteh-Caesar, M. Kumar, I. Tomasevic, G. Goksen, J.M. Lorenzo // *Applied Sciences*. – 2022. – Vol.12. – Article 6986. <https://doi.org/10.3390/app12146986>

[13] Bachev, H. About the Governance Efficiency of Agricultural Farms. The Case of Bulgaria / H. Bachev // *Journal of Applied Economic Sciences*. – 2022. – Vol. 17. – Issue 1(75). – P. 5-20. [https://doi.org/10.57017/jaes.v17.1\(75\).01](https://doi.org/10.57017/jaes.v17.1(75).01)

[14] Ушачев, И.Г. Приоритетные направления развития АПК на современном этапе / И.Г.Ушачев, А.В. Колесников, В.В. Маслов // *АПК Экономика и управление*. – 2025. – N 1. – С. 3-13.

[15] Jafarvand, E. Food Security Threats Worldwide and in Iran / E. Jafarvand, Z. Abdollahi, S. Edalati, M. Niknam, M. Jalali // *Iranian journal of culture and health promotion*. – 2022. – Vol.6. – Issue 3. – P.443-451.

References

[1] Kalpakpaeva, Zh.M., Sauranova, M.M., Sakhanova, G.B. (2022). Ettı qayta  ndeu  nerk s pbi k s poryndaryny  b skekege q by-letiligin art y faktorları [Factors of competitiveness increase of meat processing enterprises]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 1, 128–135. <https://doi.org/10.46666/2022-1.2708-9991.15> [in Kazakh].

[2] Shi, Y., Wang, F. (2022). Agricultural Supply Chain Coordination under Weather-Related Uncertain Yield. *Sustainability*, 14 (9), 1–12. <https://doi.org/10.3390/su14095271> [in English].

[3] Akimbekova, G.U., Nikitina, G.A. (2020). Prioritetnye napravleniya razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Kazakhstana [Priority directions for the development of Kazakhstan's agro-industrial complex]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 4, 13–23. <https://doi.org/10.46666/2020-4-2708-9991.01> [in Russian].

[4] Srivastava, P., Ansari, H., Alrasheedi, M., Sharma, R. (2024). Leveraging Supply Chain Collaboration with Digital Technologies for Supply Chain Performance: An Empirical Investigation of Indian Meat Industries. *International Journal of Food Science & Technology*, 59 (5), 3514–3522. <https://doi.org/10.1111/ijfs.17052> [in English].

[5] Xu, W., He, Y., Li, J., Zhou, J., Xu, E., Wang, W., Liu, D. (2023). Robotization and Intelligent Digital Systems in the Meat Cutting Industry: From the Perspectives of Robotic Cutting, Perception, and Digital Development. *Trends in Food Science & Technology*, 131, 234–251. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2023.03.018> [in English].

[6] Aibossynova, D.A., Nassyr, A.M., Suleymanov, R.E. (2021). Investitsii v myasopererabatyvayushchuyu promyshlennost' – faktor rosta konkurentosposobnosti agrarnogo sektora Kazakhstana [Investments in meat processing industry – a factor of competitiveness growth in Kazakhstan's agro-sector]. *Ekonomicheskaya seriya Vestnika ENU im. L.N. Gumilyova – Economic Series of the Bulletin of L.N. Gumilyov ENU*, 1, 8–19 [in Russian].

[7] Akhmetova, K.A., Terzhanova, A.Zh., Akhmetova, A.A. (2020). Gosudarstvennoe regulirovanie agrarnogo sektora Kazakhstana [State regulation of Kazakhstan's agro-sector]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 3, 60–66. <https://doi.org/10.46666/2020.2708-9991.07> [in Russian].

[8] Qazaqstan Respublikasy Strategiyalyq josparlaw zhane reformalar agenttigi. Ulttyq statistika byurosy [National Bureau of Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. (2025). Available at: <https://www.stat.gov.kz/> (date of access: 08.12.2025) [in Kazakh].

[9] Naizabekova, A., Kuchukova, N. (2022). Investitsiya kak klyuchevoy drayver razvitiya selskogo khoziaistva Kazakhstana [Investment as a key driver for the development of Kazakhstan's agriculture]. *Vestnik Kazakhskogo ekonomicheskogo universiteta – Bulletin of the Kazakh Economic University*, 67 (4), 35–41. <https://doi.org/10.52445/bkeu.2022.67.4.006> [in Russian].

[10] Concepts for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2021–2030 [Electronic resource]. (2021). Available at: <https://www.zakon.uchet.kz/rus/docs/P2100000960> (date of access: 08.12.2025) [in Russian].

[11] Latif, A., Karim, A., Sugianto, S., Rusdi, M.R. (2022). Evaluation of the spatial planning in agropolitan area development in NaganRaya Regency, Indonesia. *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*, 10 (2), 219–234. https://doi.org/10.14246/irpspd.10.2_219 [in English].

[12] Echegaray, N., Hassoun, A., Jagtap, S., Tetteh Caesar, M., Kumar, M., Tomasevic, I., Goksen, G., Lorenzo, J.M. (2022). Meat 4.0: Principles and Applications of Industry 4.0 Technologies in the Meat Industry. *Applied Sciences*, 12, Article 6986. https://doi.org/10.3390/app1214_6986 [in English].

[13] Bachev, H. (2022). About the Governance Efficiency of Agricultural Farms. The Case of Bulgaria. *Journal of Applied Economic Sciences*, 17 (1(75)), 5–20. [https://doi.org/10.57017/jaes.v17.1\(75\).01](https://doi.org/10.57017/jaes.v17.1(75).01) [in English].

[14] Ushachev, I.G., Kolesnikov, A.V., Maslov, V.V. (2025). Prioritetnye napravleniya razvitiya APK na sovremennom etape [Priority directions for the development of agro-industrial complex at the present stage]. *APK: ekonomika i upravlenie – AIC: Economics and Management*, 1, 3–13 [in Russian].

[15] Jafarvand, E., Abdollahi, Z., Edalati, S., Niknam, M., Jalali, M. (2022). Food Security Threats Worldwide and in Iran. *Iranian Journal of Culture and Health Promotion*, 6 (3), 443–451 [in English].

Авторлар туралы ақпарат:

Жайлаубаева Шынар Далелқызы – негізгі автор; экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; «Экономика және қаржы» кафедрасының аға оқытушысы; Шәкәрім университеті; F19A1T8 Шугаева көш., 159а, Семей қ., Қазақстан; e-mail: zhaylaubaeva.shynar@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-7483-3185>

Кендюх Евгений Иванович; экономика ғылымдарының докторы; доцент «Қаржы және менеджмент» кафедрасының; М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті; 150000 Пушкин көш., 86, Петропавл қ., Қазақстан; e-mail: kenduh@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1691-8647>, 8-701-400-46-66

Цапова Ольга Александровна; экономика ғылымдарының кандидаты; доцент «Қаржы және менеджмент» кафедрасының; М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті; 150000 Пушкин көш., 86, Петропавл қ., Қазақстан; e-mail: 49320270@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4644-3208>

Information about authors:

Zhailaubayeva Shynar – **The main author**; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Senior Lecturer of the Department of Economics and Finance; Shakarim University; F19A1T8 Shugaeva str., 159a, Semey, Kazakhstan; e-mail: zhaylaubaeva.shynar@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-7483-3185>

Kendyukh Yevgeniy; Doctor of Economic Sciences; Associate Professor of the Department of Finance and Management; M. Kozybayev North Kazakhstan University; 150000 Pushkin str., 86, Petropavlovsk, Kazakhstan; e-mail: kenduh@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1691-8647>, 8-701-400-46-66

Tsapova Olga; Candidate of Economic Sciences; Associate Professor of the Department of Finance and Management; M. Kozybayev North Kazakhstan University; 150000 Pushkin str., 86, Petropavlovsk, Kazakhstan; e-mail: 49320270@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4644-3208>

Информация об авторах:

Жайлаубаева Шынар Далеловна – **основной автор**; кандидат экономических наук, доцент; старший преподаватель кафедры «Экономика и финансы»; Шәкәрім университет; F19A1T8 ул. Шугаева, 159а, г.Семей, Казахстан; e-mail: zhaylaubaeva.shynar@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-7483-3185>

Кендюх Евгений Иванович; доктор экономических наук; доцент кафедры «Финансы и менеджмент»; Северо-Казакхстанский университет им. М. Козыбаева; 150000 ул. Пушкина, 86, г.Петропавловск, Казахстан; e-mail: kenduh@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1691-8647>

Цапова Ольга Александровна; кандидат экономических наук; доцент кафедры «Финансы и менеджмент»; Северо-Казакхстанский университет им. М.Козыбаева; 150000 ул. Пушкина, 86, г.Петропавловск, Казахстан; e-mail: 49320270@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4644-3208>